

УДК 564.1+564.5+551.763.1 (477.9)

**ДЕЯКІ ДВОСТУЛКОВІ ТА ГОЛОВОНОГІ МОЛЮСКИ
З ВЕРХНЬОАПТСЬКИХ ВІДКЛАДІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ
(РІВНИННИЙ КРИМ)**

Роман Лещух

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Грушевського, 4, 79005 Львів, Україна
r_leschukh@mail.ru*

Наведено монографічний опис та зображення декількох видів двостулкових і головоногих моллюсків, серед яких: *Glycymeris sublaevis* (Sowerby) і *Aucellina aptiensis* (Orbigny), *Acanthoplites bigoti* (Seunes), *A. nolani* (Seunes), *A. sp.*, *Colombiceras sp.*, *Hypacanthoplites nolaniformis* (Natzky) Glasunova, *H. sp.* і *Neohibolites aptiensis* Kilian, виявлених уперше в керні свердловини Степова-1, пробуреної у Рівнинному Криму. На підставі вивчення цих палеорешток палеонтологічно надійно підтверджено значне поширення в південноукраїнському регіоні верхньоаптських (клансейських) відкладів.

Ключові слова: Україна, Рівнинний Крим, нижня крейда, стратиграфія, аптський ярус, клансейський під'ярус, двостулкові моллюски, амоніти, белемніти.

Після виявлення в крейдових відкладах Причорноморсько-Кримського нафтогазоносного регіону (НГР) промислових скупчень нафти і газу інтерес до цих утворень значно посилюється. Однак подальші розшуки та розвідка нових покладів вуглеводнів та з'ясування закономірностей їхнього поширення значно утруднені нерівномірністю біостратиграфічного вивчення як місцевих стратонів, так і підрозділів Загальної стратиграфічної шкали (ЗСШ) – світ, ярусів і під'ярусів тощо у вертикальному розрізі та по площі їхнього поширення. Відповідно, надійної схеми кореляції перспективних з нафтогазоносного погляду місцевих стратиграфічних підрозділів, які залягають тут на великих глибинах і часто складені різнофаціальними відкладами, нема. Це, зокрема, стосується клансейського під'ярусу аптського ярусу.

У межах Південноукраїнського НГР верхньоаптські (клансейські) утворення розкриті свердловинами від передгір'я Криму до Північного Причорномор'я включно. Вони представлені темно-сірими до чорних аргілітами з лінзами алевролітів, рідше – дрібно- і середньозернистих пісковиків. Їхня товщина змінюється від 45 до 200 м. Порівняно з давнішими утвореннями нижньої крейди Рівнинного Криму клансейські відклади палеонтологічно схарактеризовані краще. Однак для закритих територій, де всю інформацію отримують з керна свердловин, кожна нова знахідка палеофауністичних решток має виняткове значення. Це особливо стосується представників ортостратиграфічних груп, за якими розроблено зональний поділ Загальної стратиграфічної шкали. Для крейди такою групою слугують амоніти.

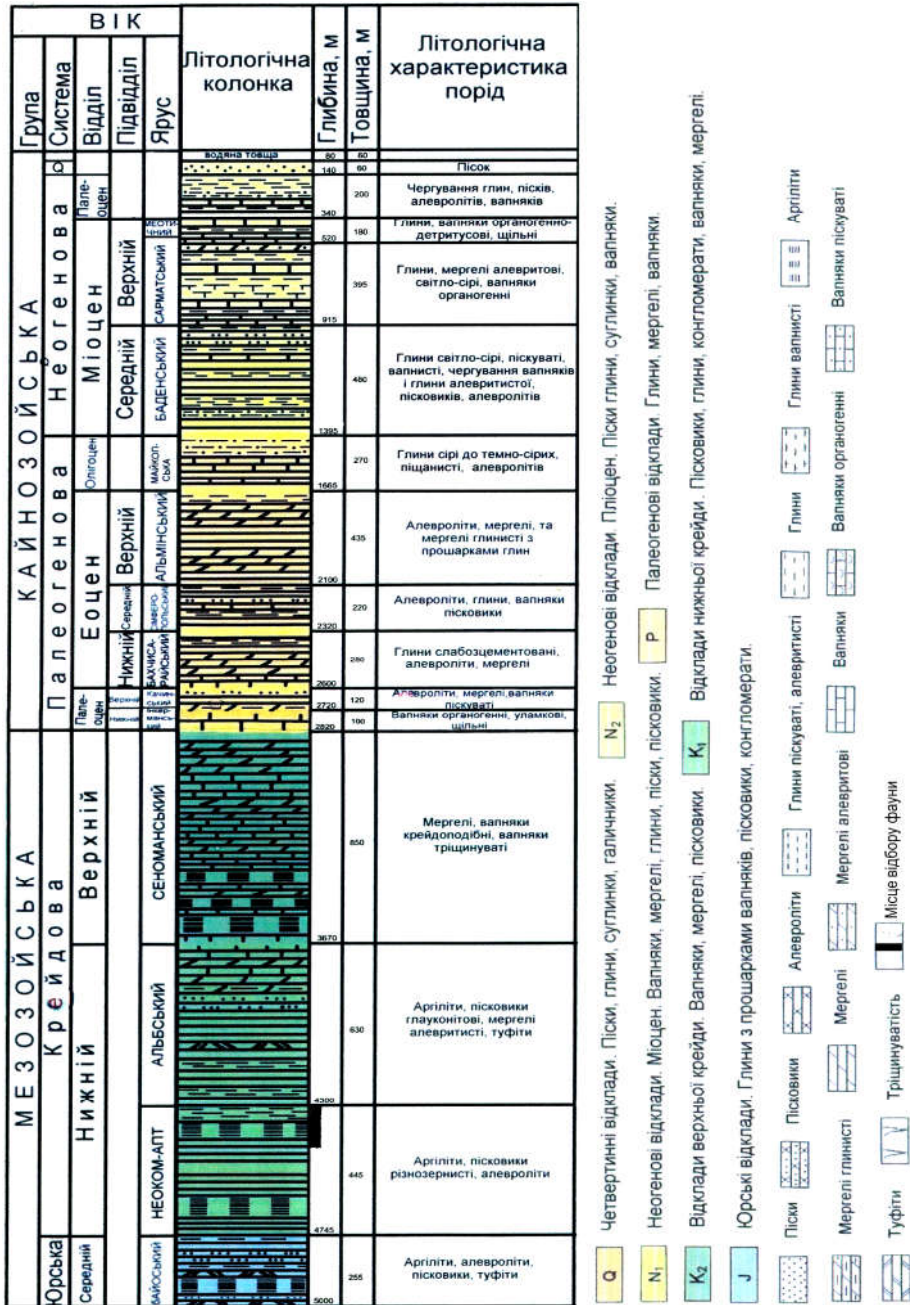
Під час опрацювання детального власного керна з низки свердловин, пробурених на території Рівнинного Криму, такий унікальний палеонтологічний матеріал ми виявили в ході вивчення керна зі свердловини Степова-1. Свердловина пробурена в межах Тетянівської площі, яку розбурювали головню для вивчення неоконічних відкладів, а згадана Степова-1 – для детального вивчення альбського ярусу. Її розріз до глибини 3 480 м (див. рисунок) складений четвертинними і, головню, утвореннями верхнього відділу крейди. Підшва альбського ярусу палеонтологічно обґрунтована на глибині 4 380 м, а нижче, аж до вибою (4 575 м), розріз складений аптським ярусом (див. рисунок).

У керні, відібраному з різних інтервалів верхньоаптського розрізу (4 401–4 408, 4 408–4 415, 4 415–4 422, 4 428–4 436, 4 436–4 444, 4 486–4 500 м), ми виявили численні порівняно задовільно збережені відбитки і ядра амонітів, окремі белемніти та двостулкові молюски, які є найважливішими рештками палеоорганізмів у разі стратиграфічного розмежування та зіставлення місцевих і регіональних підрозділів зі стратонами ЗСШ крейдової системи. Однак серед них найважливішою (ортостратиграфічною) групою є амоніти, оскільки вони відрізняються вузькими межами стратиграфічного поширення та значним (найчастіше глобальним) простором їхнього існування.

З понад 60 видів решток малакофауни, виявленої раніше у керні свердловин, що розкрили верхньоаптський під'ярус у Рівнинному Криму, на Керченському півострові та у Північному Причорномор'ї, амоніти представлені такими видами: *Euphyloceras velleidae* Mich., *Salfediella* sp. (*S. cf. pura* Egoian), *Tetragonites duvalianus* Orb., *Ptychoceras cf. parvum* Egoian, *Sanmartinoceras* (*Sinzovia*) *cf. clansayense* Egoian, *Pseudosilesites* sp., *Beudanticeras* sp., *Zürcherella zürcheri* Jac. et Tobl, *Desmoceras akuschaense* (Anth.), *Colombiceras cf. subpeltoceroide* Sinz., *C. sp.*, *Acanthohoplites bigoureti* Seun., *A. cf. bigoureti* Seun., *A. uhligi* Anth., *A. subangulicostatus* Sinz., *A. cf. bigoti* Seun., *A. bigoti leviscostata* Egoian, *A. nolani* Seun., *A. nolani crassa* Sinz., *A. nolani nodosa* Egoian, *A. cf. lautus* Glasun., *Hypacanthoplites jacobi* Coll., *H. aff. jacobi* Coll. var. *presuslus* Glasun., *H. nolaniformis* (Natzk.) Glasun., *H. cf. subrectangulatus* Sinz., *H. sp.*, *Nodosoplites cf. subplanulatus* Egoian, *N. caucasica* Lupp., *Neohibolites cf. inflexus* Stol, *N. cf. aptiensis* Kil., *N. cf. wollemanni* Stol., *N. cf. spicatus* Swinn. [15].

Зазначимо, що впродовж тривалого часу, ще задовго до виділення верхньоаптської товщі в самостійний клансейський під'ярус Ш. Жакобом [25], серед дослідників, які вивчали верхньоаптські відклади та поширену в ньому палеобіоту, виникали жваві дискусії щодо стратиграфічного поширення певних таксонів, про стратиграфічну межу між аптом і альбом, про належність верхнього апту тощо. Більшість дослідників зачисляла ці утворення до нижнього альбу і лише в окремих працях Є. Ога, Л. Нацького, І. Нікшича та інших геологів, які відстоювали протилежну думку, ішлося про те, що клансей є складовою частиною апту. Тільки після детальних палеонтолого-стратиграфічних досліджень та ревізії всіх палеонтологічних матеріалів, зібраних у Південно-Східній Франції багатьма дослідниками в розрізах верхнього апту стратотипової місцевості клансейського під'ярусу, М. Брейстроффер [22] сам відмовився від зачислення клансею до альбу, також довів належність його до аптського ярусу і те, що ці відклади є органічним продовженням розрізу середнього апту – гаргазького під'ярусу. Такої позиції практично дотримується більшість дослідників нижньої крейди Європи, вона також відображена в

рішеннях Ліонського колоквиуму (1963) про проведення межі між аптом і альбом у покрівлі клансею.

Розріз свердловини Степова-І.

Клансейські відклади також значно поширені на Північному Кавказі та на його північно-західному закінченні, де вони розвинені у платформних фаціях і відслонені по долинах рік Кубань, Пшеха, Бурхан та ін. В. Егоян [6, 7], вивчаючи впродовж багатьох років ці утворення та вирішуючи проблему клансею в цьому регіоні, на підставі вивчення великої колекції (близько 100 видів) клансейських амонітів також дійшов висновку про те, що відклади цього під'ярусу безсумнівно треба зачислити до аптського ярусу.

Наші попередні дослідження решток палеобіоти з верхнього апту Південноукраїнського НГР [15, 16], доповнені комплексом малакофауни з керна св. Степова-1, у якому виявлені зональні для цього під'ярусу види *Acanthohoplites nolani* і *Hypacanthoplites jacobi*, також засвідчують, що в Рівнинному Криму клансейський під'ярус є складовою частиною аптського ярусу. Водночас наголосимо, що цитовані нами в синоніміці автори проводили свої палеонтологічні дослідження клансейських амонітів, які ґрунтувалися на фактичному матеріалі, зібраному в природних відслоненнях, переважно з добре збереженими формами і нерідко навіть з мушлями, що давало їм змогу надійно діагностувати виділені ними нові види або ж виконувати опис та порівняння з уже відомими формами. На жаль описані нами рештки клансейської палеобіоти з керна, видобутого з глибин 4 500 м і більше, є сплюсненими, частково деформованими, що не дає нам змоги детальніше проводити їхнє порівняння з добре збереженими формами, а лише слугують надійною, палеонтологічно обґрунтованою основою для визначення відносного геологічного віку вмісних порід, а в нашому випадку ще й перспективних з нафтогазоносного погляду.

Усі описані в цій праці рештки клансейської палеобіоти з керна св. Степова-1 (Рівнинний Крим) зберігаються у фондах Палеонтологічного музею Львівського національного університету імені Івана Франка в колекції 34.

Тип **MOLLUSCA**
 Клас **BIVALVIA**
 Ряд **TAXODONTA**
 Підряд **NEOTAXODONTA**
 Надродина **ARCACEA**
 Родина **GLYCYMERIDAE** Thiele, 1935
 Рід **GLYCYMERIS** Costa, 1778

Glycymeris sublaevis (Sowerby), 1824

Табл., фіг. 1

- 1837 *Pectunculus sublaevis* Sowerby: Sowerby, т. 5, с. 492, табл. 472, фіг. 5, 6.
 1868 *Pectunculus sublaevis* Sowerby: Briart et Cornet, с. 62, табл. 5, фіг. 19, 20.
 1883 *Pectunculus sublaevis* Sowerby: Keeping, с. 115, табл. 5, фіг. 9.
 1899 *Pectunculus sublaevis* Sowerby: Woods, т. 1, ч. 1, с. 6, 7, табл. 14, фіг. 1–7.
 1932 *Pectunculus sublaevis* Sowerby: Мордвилко, с. 25, табл. 2, фіг. 8, 9.
 1960 *Glycymeris sublaevis* Sowerby: Муромцева, с. 178, табл. 2, фіг. 11–13.
 1963 *Glycymeris sublaevis* Sowerby: Гаврилишин, с. 83, табл. 3, фіг. 1–3.
 1968 *Glycymeris sublaevis* Sowerby: Гаврилишин, с. 112, табл. 15, фіг. 1–4.
 1987 *Glycymeris sublaevis* Sowerby: Лещух, с. 47, табл. 3, фіг. 12–20.

Матеріал. У нас один екземпляр, представлений ядром черепашки. Зразок ФРК-118.

О п и с.¹ Черепашка маленька, рівностулкова й рівнобічна, з майже круглими обрисами, трохи витягнута, дуже опукла у середній частині. Маківка невисока, загнута до середини. Замковий край слабковигнутий; при переході його до переднього і заднього країв утворюються закруглені кути. Нижній край у вигляді широкої дуги поступово переходить у передній і задній. Скульптура черепашки представлена численними радіальними ребрами, які починаються від маківки і дещо ширшають у нижній частині. Міжреберні проміжки дорівнюють ширині ребер або трохи ширші від них. Уся поверхня черепашки покрита концентричними струминками наростання, серед яких періодично трапляються дещо різкіші реберця. На перетині цих скульптурних елементів утворюються горбчочкоподібні потовщення, а загалом скульптура набуває сітчастого вигляду. На зр. ФРК-118 добре видно, що ребра й міжреберні проміжки покриті тонюсінкими, густими концентричними струминками. Ядро стулки має зазублений нижній край.

Р о з м і р и, мм: Д – 6,0; В – 4,5.

Порівняння та зауваження. Кримські зразки аналогічні всім формам, наведеним у синоніміці. Однак від екземплярів, описаних з Волино-Поділля [1, 2], відрізняються меншими розмірами, тоншими ребрами і чіткіше вираженою сітчастою скульптурою. Формою ж черепашки, а саме – меншою висотою і більш вираженою приплюсненістю, описаний вид відрізняється від близького виду *Glycymeris umbonatus* Sow.

Місцезнаходження і стратиграфічне положення. Україна, Рівнинний Крим, св. Степова-1, інт. 4 486–4 500 м.

Стратиграфічне та географічне поширення. Верхній апт і нижній альб Північного Кавказу, Півдня України (Рівнинний Крим), альб Англії, Франції, середній альб заходу України і Татр, сеноман Поволжя і ФРН.

Родина *AUCELLIDAE* Fischer, 1887

Рід *AUCELLINA* Pompressky, 1901

Aucellina aptiensis (Orbigny), 1850

Табл., фіг. 2, 3

1850 *Avicula aptiensis* Orbigny: Orbigny, с. 119, табл. 128.

1948 *Aucellina aptiensis* Orbigny: Эристави, с. 102, рис. 1.

1949 *Aucellina aptiensis* Orbigny: Мордвилко, с. 150, табл. 23, фиг. 2а, в, с.

1960 *Aucellina aptiensis* Orbigny: Муромцева, с. 180, табл. 3, фиг. 7, 8.

1964 *Aucellina aptiensis* Orbigny: Котетишвили, с. 38, табл. 1, фиг. 1–4.

1977 *Aucellina aptiensis* Orbigny: Котетишвили, с. 18, табл. 1, фиг. 7.

1987 *Aucellina aptiensis* Orbigny: Лещух, с. 50, табл. 4, фиг. 1, 2, 5–8, 27.

Матеріал. Два середньої збереженості ядра черепашок. Зразки ФРК-119 і ФРК-120.

¹ В описі решток двостулкових моллюсків визначали довжину (Д) та висоту (В) мушлі.

Опис. Черепашка середніх розмірів, з кутасто-заокругленими обрисами, нерівностулкова, майже рівнобічна. Ліва стулка рівномірно дуже опукла. Маківка невелика, розміщена посередині замкового краю, загострена й загнута до середини. За нашими спостереженнями [15] ліві стулки цього виду бувають близькими до рівнобічних або значно скошені. Передній і задній краї заокруглені. Нижній край у рівнобічних форм так само закруглений, а в скошених форм нижньозадній кут відтягнутий. Права стулка слабкоопукла або майже плоска, з круглими обрисами, малою, зсунутою назад маківкою і глибоким бісусним вирізом. Скульптура представлена досить чіткими концентричними струминками, які перетинаються з тонкими радіальними ребрами, утворюючи характерну для виду дрібну сітчасту скульптуру, особливо добре виражену на фрагментарних залишках черепашки.

Розміри, мм: Д – 12,1; В – 15,2.

Порівняння та зауваження. Чітко виражені характерні видові ознаки – майже кругла й рівнобічна черепашка, дрібна сітчаста скульптура – відрізняють *A. aptiensis* Orb. від інших видів. Форми, наведені О. Павловим [28, табл. 6, фіг. 30; 31 а–с і 32 а–с] з сеноманських пісковиків, відслонених у середній течії р. Дністер (район с. Багівці), очевидно, є представниками іншого виду. Неодноразові спроби відшукати тут *A. aptiensis* Orb. поки що не увінчались успіхом.

Місцезнаходження і стратиграфічне положення. Україна, Рівнинний Крим, св. Степова-1, інт. 4 486–4 500 м (зр. ФРК-119), інт. 4 444–4 458 м (зр. ФРК-115).

Стратиграфічне та географічне поширення. Верхній апт–нижній альб Копетдагу, Північного Кавказу, Західної Грузії, Мангишлаку, південь України (Рівнинний Крим). Апт і альб Франції, Північної Європи, барем–нижній альб Північного Сходу РФ, верхній апт Саратовського і Астраханського Поволжя.

Клас CEPHALOPODA

Підклас AMMONOIDEA

Ряд AMMONOTIDA

Підряд AMMONITINA

Родина PARANOPLITIDAE Spath, 1924

Підродина ACANTHOHOPLITINAE Stojanov, 1949

Рід ACANTHOHOPLITES Sinzow, 1907

Acanthohoplites bigoti Seunes, 1887

Табл., фіг. 4

1887 *Acanthohoplites bigoti* Seunes: Seunes, с. 568, табл. 12, фіг. 2.

1905 *Parahoplites bigoti* Seunes: Jacob, с. 408.

1907 *Acanthohoplites bigoti* Seunes: Sinzow, с. 502, табл. 4, фіг. 18–20.

1953 *Acanthohoplites bigoti* Seunes: Глазунова, с. 35, табл. 5, фіг. 3–6.

1960 *Acanthohoplites bigoti* Seunes: Кудрявцев, с. 324, табл. 10, фіг. 4; табл. 12, фіг. 5.

1971 *Acanthohoplites bigoti* Seunes: Кванталиани, с. 39, табл. 4, фіг. 2.

1987 *Acanthohoplites bigoti* Seunes: Лещух, с. 123, табл. 14, фіг. 14.

Г о л о т и п. Описаний Ж. Сене [29, с. 568, табл. 12, фіг. 2] з клансейських утворень Південно-Східної Франції.

М а т е р і а л. Один екземпляр, представлений майже цілим внутрішнім ядром невеликого амоніта. Збереженість задовільна. Зразок ФРК-114.

О п и с.² Невелика, дископодібної форми напівеволютна черепашка, кожний наступний завиток якої обгортає на третину попередній. Пупок помірно широкий, неглибокий, обмежений невисокими похилими стінками з заокругленими краями. Поперечний переріз завитків закруглено-прямокутної форми, з висотою, явно більшою від ширини. Боки слабо здуті, майже плоскі, поступово без різкого перегину переходять на порівняно неширокий, закруглено-приплющений зовнішній бік. Скульптура представлена численними, густо розташованими тонкими, S-подібно вигнутими головними і проміжними ребрами. Головні ребра починаються на припупковому краї видовженими горбочкоподібними потовщеннями, від яких вони починають роздвоюватися. Проміжні ребра вставні, по одному—два на проміжок, починаються на різних рівнях боків, однак переважно в їхній верхній частині. У верхній половині боків головні й проміжні ребра стають однаковими за міцністю. Зовнішній бік вони переходять, не перериваючись, утворюючи добре виражений вигин у бік останньої камери. Інших скульптурних прикрас на нашому зразку немає і лише на одному з головних ребер зберігся слабковиражений бічний горбочок. На зовнішньому боці нашого зразка (за його діаметра 20 мм) на половину завитка припадає 24 ребра.

Перегородкова лінія не збереглася, однак найбільшу подібність виявлено з формами, які наводить А. Глазунова [3, 4, табл. V, фіг. 3, 4, 5а-б, в] із Західного Копетдагу.

Порівняння та зауваження. За формою черепашки і характером скульптури кримський зразок близький до голотипу й інших форм, описаних авторами, згаданими в синоніміці; від близьких видів *Acanthohoplites bigoti* Seunes відрізняється характером скульптури і формою черепашки [4, с. 36].

Місцезнаходження і стратиграфічне положення. Південь України, Рівнинний Крим, св. Степова-1, інт. 4 428–4 436 м. Верхній апт (клансей).

Стратиграфічне та географічне поширення. Представників *Acanthohoplites bigoti* Seunes виявлено в клансейських утвореннях Дагестану, Центрального Кавказу, Південно-Східної Франції; клансей (зона *Acanthohoplites nolani*) Західної Абхазії, середній апт Копетдагу, півдня України (Рівнинний Крим).

Acanthohoplites nolani (Seunes), 1887

Табл., фіг. 5

1887 *Hoplites nolani* Seunes: Seunes, с. 564, табл. 13 фіг. 4 а, в.

1905 *Parahoplites nolani* (Seunes): Jacob, с. 408, рис. у тесті 3.

1907 *Acanthohoplites nolani* (Seunes): Sinzow, с. 503, табл. 8, фіг. 1 (але не фіг. 2, 3, 5).

1949 *Acanthohoplites nolani* (Seunes): Глазунова, с. 231, табл. 68, фіг. 5, 6.

1953 *Acanthohoplites nolani* (Seunes): Глазунова, с. 32, табл. 4, фіг. 1–3.

1955 *Нурасантоплиес нолани* (Seunes): Эристави, с. 104, табл. 5, рис. 1 (але не табл. 4, рис. 8).

² В описі решток амонітів визначали: Д – діаметр мушлі, прийнятий за одиницю, д – діаметр пупка мушлі; В і Ш – відповідно, висоту і ширину завитка у перерізі, який відповідає діаметру мушлі.

- 1960 *Acanthohoplites nolani* (Seunes): Кудрявцев, с. 326, табл. 13, фіг 1–4.
 1961 *Acanthohoplites nolani* (Seunes): Эристави, с. 56, табл. 2, фіг. 8.
 1965 *Acanthohoplites nolani* (Seunes): Егоян, с. 131, табл. 7, фіг 2–6; табл. 8, фіг. 1–5.
 1968 *Acanthohoplites nolani* (Seunes): Wiedmann und Dieni, с. 88, табл. 9, фіг. 10, 17; фіг. у тексті 63.
 1969 *Acanthohoplites nolani* (Seunes): Егоян, с. 154, табл. 10, рис. 3, 4; табл. 11, рис. 2–5; табл. 23, рис. 28, 29.
 1971 *Acanthohoplites nolani* (Seunes): Кванталиани, с. 31, табл. 3, фіг. 5.
 1976 *Acanthohoplites nolani* (Seunes): Fülöp, табл. 50, фіг. 19.
 1987 *Acanthohoplites nolani* (Seunes): Лещух, с. 125, табл. 14, фіг. 2–15; табл. 15, фіг. 3, 4.

Г о л о т и п. Описаний Ж. Сене [29, с. 564, табл. 13, фіг. 4 а, б] з клансейських утворень Південно-Східної Франції.

М а т е р і а л. Одне майже повне ядро черепашки. Збереженість задовільна. Зразок ФРК-113.

О п и с. Черепашка середніх розмірів, дископодібної форми, напівеволютна, з завитками, що поступово зростають. Кожен наступний завиток приблизно наполовину обгортає попередній. Поперечний переріз завитків на ранніх стадіях розвитку близький до круглого, на пізніших – овальний, на останніх – високоовальний, з висотою, явно більшою від ширини. Відповідно, й боки, й зовнішня сторона на ранніх етапах здуті, заокруглені, а на пізніших вони слабкоопуклі, приплюснені, з поступовим переходом між собою. Пупок широкий, порівняно плиткий, східчастий, обмежений невисокими, але крутими стінками, перехід яких до боків має вигляд чіткого перегину.

Скульптура представлена численними часто розташованими середньої товщини ребрами, які на ранніх завитках майже прямі, а на пізніших дещо S-подібно вигнуті. На зовнішньому боці всі ребра утворюють слабкий вигин уперед. Серед численних ребер виділяються міцні головні ребра, які починаються на припупковому краю добре вираженими вздовжреберними потовщеннями. Від цих потовщень основні ребра часто розгалужуються на двох. У проміжках між головними ребрами наявні одне–два вставні, які починаються на різних рівнях боків, здебільшого в їхній середній частині. На зовнішньому боці всі ребра стають однаковими за міцністю і перетинають його, не перериваючись. Лише на окремих зразках, представлених фрагментами, простежується помітне послаблення ребер. Інших скульптурних прикрас на наших зразках немає, за винятком кількох слабковиражених зовнішніх горбочкоподібних потовщень на ранніх завитках.

Перегородкова лінія не збереглася.

П о р і в н я н н я т а з а у в а ж е н н я. За високоовальним поперечним перерізом завитків, характером скульптури та співвідношенням головних вимірів кримський зразок близький до форм, які описані авторами, наведеними в синоніміці. Сплюсненість завитків, відсутність горбочків, тонка ребристість – основні ознаки, які дають змогу відрізнити *Acanthohoplites nolani* Seunes від близьких видів. За дещо більшою міцністю ребер наша форма також трохи нагадує *A. trautscholdi* Sim., Vas., Sorok., опис і зображення якого наведено в праці А. Глазунової [4, рис. 114, табл. VIII, фіг. 5, а, в, с]. Описаний нами раніше амоніт з Українських Карпат і зачислений до цього виду через його незадовільну збереженість ми вилучили з синоніміки [14].

М і с ц е з н а х о д ж е н н я і с т р а т и г р а ф і ч н е п о л о ж е н н я. Південь України (Рівнинний Крим), св. Степова-1, інт. 4 408–4 415 м. Верхній апт.

Стратиграфічне та географічне поширення. Представники виду *Acanthohoplites nolani* Seun. відомі з клансейських утворень Франції, Англії, Північнонімецької низовини, Північного Кавказу, Грузії, Дагестану, Мангишлаку, Копетдагу, Кубані, о-ва Мадагаскар, Угорщини, півдня України (Рівнинний Крим). Цей вид вважають керівним для нижньої зони клансею. В. Єгоян виявив його на Західному Кавказі також у верхній підзоні клансею *Hypacanthohoplites jacobi*.

Рід *HYPACANTHOPLITES* Spath, 1923

Hypacanthoplites jacobi Collet, 1907

Табл., фіг. 6

1907 *Parahibolites jacobi* Collet: Collet c. 519, табл. 8, фіг. 1–3; фіг. у тексті 1–2.

1949 *Acanthohoplites (Hypacanthoplites) jacobi* Collet: Луппов, Бодылевский, Глазунова, с. 232, табл. 17, фіг. 2, а, б.

1953 *Hypacanthoplites jacobi* Collet: Глазунова, с. 50, табл. 10, фіг. 4, а–с.

1960 *Hypacanthoplites jacobi* Collet: Кудрявцев, с. 331, табл. 15, фіг. 1, а, б; 2, а, б.

1961 *Hypacanthoplites jacobi* Collet: Луппов, с. 186, табл. 2, фіг. 2.

Голотип. Вид *Parahibolites jacobi* Collet [23, с. 519, табл. 8, фіг. 1, 2] з верхнього апту (клансею) Північнонімецької низовини (район Ганновера).

Матеріал. У нашій колекції є одне майже повне ядро черепашки середніх розмірів (ФРК-115) і два фрагменти завитків (зр. ФРК-116 і ФРК-121). Збереженість задовільна.

Опис. Черепашки малих розмірів, дископодібної форми, плоскі, з високими, що порівняно швидко зростають, завитками: кожний наступний завиток обгортає попередній приблизно на третину. Поперечний переріз завитка трапецієподібний, з висотою, більшою від ширини. Найбільша ширина завитка посередині боків. Боки майже плоскі або слабкоздуті, різко переломляючись, переходять до помірно вузького й так само плоского зовнішнього боку. Пупок досить широкий, обмежений невисокою, але крутою стінкою з заокругленими краями. Скульптура представлена порівняно тонкими, рідкісно (на пізніших завитках) або досить густо (на ранніх завитках) розташованими, дещо S-подібно вигнутими головними ребрами. У проміжках між ними є одне, зрідка два проміжні ребра. Головні ребра починаються на пупковому краю слабкими горбочкоподібними вздовжреберними потовщеннями, від яких вони в окремих випадках розгалужуються. Проміжні вставні ребра починаються на різних рівнях боків, здебільшого трохи нижче середини. До верху боків усі ребра помітно потовщуються, зрівнюються за міцністю. На зовнішній бік вони переходять з різким перегином, минають його прямою лінією, не перериваючись, утворюючи на переломах обабіч нього більш-менш виражені горбочкоподібні потовщення.

Перегородкова лінія не збереглася.

Порівняння та зауваження. За формою черепашки, параметрами та їхнім співвідношенням, а також за своєрідним орнаментом скульптури, характерним для *Hypacanthoplites jacobi* Collet, кримські зразки подібні до зображень і описів представників цього виду, які наводять усі автори, згадані в синоніміці. Серед наших зразків є

незначні відмінності. Найбільше вони нагадують екземпляри, описані М. Кудрявцевим [13, табл. 15, фіг. 1, 2] з верхньоаптських утворень Дагестану. З урахуванням значної мінливості представників роду *Hypacanthoplites* ми вважаємо, що така незначна різниця у формі й частоті ребер не може слугувати підставою для виділення нових видів чи підвидів. Проводити порівняння невеликих кримських екземплярів з уламком великого амоніта, виявленого в південно-західних відрогам Гісарського хребта, описаного і зображеного М. Лупповим [17], практично неможливо.

Місцезнаходження і стратиграфічне положення. Південь України (Рівнинний Крим), св. Степова-1, інт. 4 428–4 436 м. Верхи верхнього апту.

Стратиграфічне та географічне поширення. Вид вважають зональним для верхньої підзони (*H. jacobi*) верхньоаптського (клансейського) під'ярусу. Представники його відомі з верхньоаптських утворень Північного Кавказу, Грузії, Копетдагу, Таджикиської депресії, ФРН, Англії, Франції, Українських Карпат.

Hypacanthoplites nolaniformis (Natzky) Glasunova, 1953³

Табл., фіг. 7, 8

1949 *Hypacanthoplites nolaniformis* Глазунова, с. 26.

1953 *Hypacanthoplites nolaniformis* (Natzky) Glasunova: Глазунова, с. 55, табл. 12, фіг. 5–7, а, b; 8, а–с.

1960 *Hypacanthoplites nolaniformis* (Natzky) Glasunova: Кудрявцев, с. 331, табл. 13, фіг. 9, а, б; табл. 15, фіг. 4, а, б.

?1960 *Hypacanthoplites nolaniformis* (Natzky) Glasunova: Димитрова, с. 188, табл. 88, фіг. 10.

1987 *Hypacanthoplites* cf. *nolaniformis* (Natzky) Glasunova: Лещух, табл. 15, фіг. 14.

Голотип. За голотип приймаємо екземпляр, описаний А. Глазуною [4, с. 55, табл. 12, фіг. 8, а–с] з верхньоаптських (клансейських) утворень (зона *Hypacanthoplites jacobi*) західної частини Копетдагу.

Матеріал. Повний відбиток ядра черепашки і декілька фрагментів. Збереженість задовільна. Зразки ФРК-112 і ФРК-115.

Опис. Черепашка середніх розмірів, з порівняно широким пупком, обмеженим невисокою стрімкою стінкою. Попередній завиток майже наполовину обгорнутий наступним. Боки плоскі, з досить різким перегином переходять слабкозакруглений (майже плоский), неширокий зовнішній бік. Поперечний переріз завитка близький до прямокутного, витягнутий у висоту, з найбільшою шириною посередині боків і поступовим звуженням до зовнішнього боку. Скульптура черепашки представлена численними тонкими, часто розташованими S-подібно вигнутими головними ребрами, між якими наявні одне–два, рідше три проміжні вставні ребра, які починаються на різних рівнях боків, здебільшого в їхній нижній частині й повторюють конфігурацію головних. У припупковій частині на головних ребрах є вздовжреберні потовщення. У верхній частині боків усі

³ Вид названий А. Нацьким (у колекції), однак монографічно вперше описаний А. Глазуною 1953 р.

ребра за міцністю стають однаковими, з різким перегином, майже під прямим кутом переходять на зовнішній бік, де утворюється слабкий вигин уперед.

Перегородкова лінія не збереглася.

Порівняння та зауваження. За формою черепашки та характером її скульптури кримський екземпляр близький до голотипу, а також до форми, описаної М. Кудрявцевим з Північної Осетії [13, с. 321, табл. 13, фіг. 9, а, б]. Порівняти його з формою із Болгарії, описаною Н. Дімітровою [5, с. 188, табл. 88, фіг. 10], через незадовільне її зображення неможливо. Після додаткових досліджень амоніта, описаного нами раніше з Українських Карпат і зачисленого до *Hypacanthoplites* cf. *nolaniformis* (Natzky) Glasunova [14, с. 139, табл. 13, фіг. 1], через його погану збереженість і певні розходження з голотипом у характері скульптури вважаємо за доцільне не включати його в синоніміку цього виду.

Місцезнаходження і стратиграфічне положення. Південь України (Рівнинний Крим), св. Степова-1, інт. 4 408–4 415 м, 4 428–4 436 м.

Стратиграфічне та географічне поширення. Верхній апт (клансей), зона *Hypacanthoplites jacobi* західної частини Копетдагу і Північного Кавказу, південь України (Рівнинний Крим).

Підклас **BELEMNOIDEA**

Ряд **BELEMNITIDA**

Підряд **BELEMNITIDA**

Родина **BELEMNITIDAE** Orbigui, 1845

Рід **NEOHIBOLITES** Stolley, 1911

Neohibolites aptiensis Kilian, 1913

Табл., фіг. 9

1913 *Belemnites* (*Neohibolites*) *aptiensis* (Stoll): Kilian, с. 322, табл. 11, фіг. 1 а (не фіг. 1 б).

1955 *Neohibolites aptiensis* Kilian: Эристави, с. 32, табл. 1, фіг. 1.

1960 *Neohibolites aptiensis* Kilian: Кабанов, с. 361, табл. 13, фіг. 6, а, б.

1973 *Neohibolites aptiensis* Kilian: Назаришвили, с. 60, табл. 6, фіг. 15, 16.

1987 *Neohibolites aptiensis* Kilian: Лещух, с. 178, табл. 24, фіг. 3, 7, 17.

Типовий екземпляр із верхньоаптських відкладів Франції.

Матеріал. Один екземпляр ростра середньої збереженості. Зразок ФРК-117.

Опис. Наш екземпляр сягає довжини 30 м і максимальної ширини 6 мм. Ростр стрункий, слабо веретеноподібний, з порівняно видовженою постальвеолярною частиною, яка поступово звужується до заднього боку і закінчується вістрям, розташованим у центрі, з актинокамакоподібним кінцем. Передня частина ростра циліндроподібна, трохи сплющена, з незначним звуженням до переду. Поперечний переріз ростра по всій довжині близький до круглого або слабо еліпсоподібний, трохи стиснутий у дорзовентральному напрямі. Найбільша ширина ростра приблизно посередині постальвеолярної частини.

Порівняння та зауваження. За характерною формою ростра (навіть за неповної його збереженості) ми зачисляємо наш зразок до *N. aptiensis* Kilian.

Місцезнаходження і стратиграфічне положення. Вид *N. aptiensis* Kilián є формою, характерною для верхнього апту. Представників цього виду виявлено у верхньоаптських утвореннях Гірського і Рівнинного Криму, Румунії, Південно-Східної Франції та о-ва Сардинія, у середньому апті Грузії та Азербайджану.

1. Гаврилишин В. І. Альбські рядозубі пластинчастозяброві Волино-Подільської плити // Сучасна та минула фауна західних областей України – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – С. 76–86.
2. Гаврилишин В. І. Ряд *Taxodonta* // Стратиграфія і фауна крейдових відкладів заходу України (без Карпат). – К.: Наук. думка, 1968. – 322 с.
3. Глазунова А. Е. О подразделении Альба Копет-Дага // Изв. Туркм. филии АН СССР. – 1949. – № 1. – С. 22–27.
4. Глазунова А. Е. Аммониты апта и альба Копет-Дага, Малого и Большого Балханов и Мангышлака // Тр. Всесоюз. научно-исслед. геол. ин-та (ВСЕГЕИ) Министерства геологии. – М., – 1953. – 97 с.
5. Димитрова Н. Фосилите на България. IV (долна креда). – София: Акад. наук. 1967. – 424 с., 153 табл.
6. Егоян В. Л. О некоторых аммонитах клансея Западного Кавказа // Тр. К.ф. ВНИИ Нефть. – 1965. – № 16. – С. 112–160.
7. Егоян В. Л. Аммониты из клансейских слоев Западного Кавказа // Тр. К.ф. ВНИИ Нефть. – 1969. – № 19. – С. 126–189.
8. Кабанов Г. К. Отряд *Belemnoida*. Белемниты // Атлас нижнемеловой фауны Северного Кавказа и Крыма. – М.: Гостоптехиздат, 1960. – С. 356–369, табл. 1–3.
9. Кванталиани И. В. Аптские аммониты Абхазии. – Тбилиси, 1971. – 175 с.
10. Кванталиани И. В. Некоторые новые виды из клансея Абхазии // Изв. геол. об-ва Грузии. – 1971. – Т. 8 [1, 2]. – С. 10–21.
11. Котетивили Э. В. Некоторые нижнемеловые двустворчатые западной Грузии // Тр. Геол. ин-та АН Гр. ССР. Сер. геол. – 1964. – Т. 14 (19). – С. 37–77.
12. Котетивили Э. В. Альбская фауна Грузии (аммониты и двустворчатые) // Тр. Геол. ин-та АН Гр. ССР. Нов. сер. – 1977. – Вып. 53. – 97 с., 40 табл.
13. Кудрявцев М. П. Аммониты // Атлас нижнемеловой фауны Северного Кавказа и Крыма. – М.: Гостоптехиздат, 1960. – С. 309–355.
14. Лещух Р. Й. Нижньокрейдові амоніти Українських Карпат. – К.: Наук. думка, 1982. – 164 с.
15. Лещух Р. Й. Ранньокрейдова фауна Рівнинного Криму і Північного Причорномор'я. – К.: Наук. думка, 1987. – 220 с.
16. Лещух Р. Й. Нижня крейда Заходу і Півдня України. – К.: Наук. думка, 1992. – 209 с.
17. Луппов Н. П. Об аммонитах из нижнемеловых отложений юго-западных отрогов Гиссарского хребта // Проблема нефтегазоносности Средней Азии. Тр. ВСЕГЕИ, Нов. сер. – 1961. – Т. 46, вып. 2. – С. 175–219.
18. Мордвылко Т. А., Бодылевский В. И., Луппов Н. П. Пластинчатожаберные моллюски // Атлас руководящих форм ископаемых фаун СССР. – Т. 10. Нижний мел. – М.: Госгеолиздат, 1949. – С. 165–232.
19. Муромцева Т. Л. Двустворчатые моллюски (*Taxodonta*, *Anisomyaria*, *Desmodonta*) // Атлас нижнемеловой фауны Северного Кавказа и Крыма. – М.: Гостоптехиздат, 1960. – С. 165–231. – (Тр. ВНИИГаза).
20. Назаривили Т. Я. Нижнемеловые белемниты Грузии. // Тр. Геол. ин-та АН Гр. ССР. Нов. сер. – 1973. Т. 40. – 124 с.

21. *Эристави М. С.* Нижнемеловая фауна Грузии. – Тбилиси: Изд-во АН Гр. ССР, Ин-т геол. и минералогии, 1955. – Монография № 6. – 224 с.
22. *Breistroffer M. M.* Sur la position systematique du genre *Ptychoceras* d'Orb // Trav. Lab. Geol. – Grenoble. 1951. – Т. 29. – P. 47–54.
23. *Collet L.* Sur quelques especes de l'albien inferiens de Vohrum (Hannovre) // Mem. Soc. phys. Hist. – 1907. – Vol. 35. – P. 519–529.
24. *Fülöp J.* The Mesozoic basement horst Blocks of Tata // Geologica Hungarica. Ser. geol. – 1976. – Vol. 16. – 230 p.
25. *Jacob Ch.* Etude sur les Ammonites et sur l' horizon stratigraphique du gisement de Clunsayes Bull. // De la Soc. Geol. de France. – 1905. – Ser. 4. – Т. 5. – P. 399–432.
26. *Kilian W.* Unterkreide (Palaeocretacium) // Lethaea Geognostica/ II Mesozoicum. 3. Kreide. – 1907. – Lief. 1. – P. 1–168; 1910. – Lief 2. – P. 169–287; 1913. – Lief 3. – P. 2, 289–398; pls. VII–XIV.
27. *Pauca M. si D. Patrulius.* Contributii la Studiul paleontology al depozitelor de la Giurgin (Valea Dunarii) // Studii si cercetari de Geologie. – 1960. – Т. 5, N 1. – P. 85–101.
28. *Pavlov A.P.* Enchainement des Aucelles et Aucelines du Cretace russe // Nouv. Mem. Soc. Natur. – 1907. – Vol. 17. – P. 1–937.
29. *Seunes I.* Notes sur quelques Ammonites de Gault // Bul. Soc. Géol. France. – 1887. – Vol. 15, N 3. – P. 557–571.
30. *Sinzow I.* Untersuchungen einiger Ammonitiden aus dem unteren Gault Mangyschlaks und des Kaukasus // Зап. Всерос. минерал. об-ва. – 1907. – Т. 45. – С. 455–519.
31. *Wiedmann J., Dieni J.* Die Kreide Sardiniens und ihre cephalopodan // Paleontogr. Italica. – 1968. – Vol. 64. – 171 s. mit 101 Abbildungen, 3 Tabellen und 18 Tafeln.

ПОЯСНЕННЯ ДО ТАБЛИЦІ

- Фіг. 1. *Glycymeris sublaevis* (S o w e r b y), 1824. Зразок ФРК-118. × 3.
Фіг. 2. *Aucellina aptiensis* (O r b i g n y), 1850. Зразок ФРК-119. × 2.
Фіг. 3. *Aucellina aptiensis* (O r b i g n y), 1850. Зразок ФРК-120. × 2.
Фіг. 4. *Acanthoplites bigoti* S e u n e s, 1887. Зразок ФРК-114. × 2.
Фіг. 5. *Acanthoplites nolani* (S e u n e s), 1887. Зразок ФРК-113. × 0,8.
Фіг. 6. *Hypacanthoplites jacobi* C o l l e t, 1907. Зразок ФРК-116. × 1.
Фіг. 7. *Hypacanthoplites nolaniiformis* (N a t z k y) G l a s u n o v a, 1953. Зразок ФРК-112. × 1.
Фіг. 8. *Hypacanthoplites nolaniiformis* (N a t z k y) G l a s u n o v a, 1953. Зразок ФРК-115. × 0,7.
Фіг. 9. *Neohibolites aptiensis* K i l i a n, 1913. Зразок ФРК 117. × 1.

**SOME BIVALVES AND CEPHALOPODS FROM UPPER APTIAN
OF THE SOUTHERN UKRAINE (PLAIN CRIMEA)**

Roman Leschukh

*Ivan Franko National University of Lviv,
Grushevsky str. 4, UA – 79005 Lviv, Ukraine*

Monographic description and illustrations of several species of bivalve molluscs and cephalopods, including: *Glycymeris sublaevis* (Sowerby) i *Aucellina aptiensis* (Orbigny), *Acanthoplites bigoti* (Seunes), *A. nolani* (Seunes), *A. sp.*, *Colombiceras sp.*, *Hypacanthoplites nolaniformis* (Natzky) Glasunova, *H. sp.* and *Neohibolites aptiensis* Kilian, first identified in the core hole Stepova-1, drilled in Plain Crimea are given. On the basis of these remains paleontological reliably confirmed wide spread in South region UPPER APTIAN (klanseynian).

Key words: Ukraine, Plain Crimea, Lower Cretaceous, stratigraphy, Aptian, klanseynian, bivalves, ammonites, belemnites.

**НЕКОТОРЫЕ ДВУСТВОРЧАТЫЕ И ГОЛОВОНОГИЕ МОЛЛЮСКИ
С ВЕРХНЕАПТСКИХ ОТЛОЖЕНИЙ ЮГА УКРАИНЫ
(РАВНИННЫЙ КРЫМ)**

Роман Лещух

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Грушевского, 4, 79005 Львов, Украина*

Приведено монографическое описание и изображения нескольких видов двустворчатых и головоногих моллюсков, среди которых: *Glycymeris sublaevis* (Sowerby) и *Aucellina aptiensis* (Orbigny), *Acanthoplites bigoti* (Seunes), *A. nolani* (Seunes), *A. sp.*, *Colombiceras sp.*, *Hypacanthoplites nolaniformis* (Natzky) Glasunova, *H. sp.* и *Neohibolites aptiensis* Kilian, найденные впервые в керне скважины Степова-1, пробуренной в Равнинному Крыму. На основании изучения этих палеоостатков палеонтологически надежно подтверждено широкое распространение в южном регионе верхнеаптских (клансейских) отложений.

Ключевые слова: Украина, Равнинный Крым, нижний мел, стратиграфия, аптский ярус, клансейский подъярус, двустворчатые моллюски, аммониты, белемниты.

Стаття надійшла до редколегії 10.07.2014

Прийнята до друку 20.10.2014

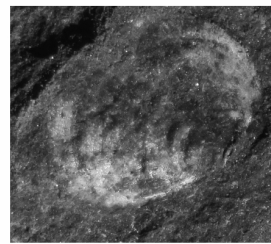
До статті *Романа Лецуха*
“Деякі двостулкові та головоногі молюски з верхньоаптських відкладів
півдня України (Рівнинний Крим)”

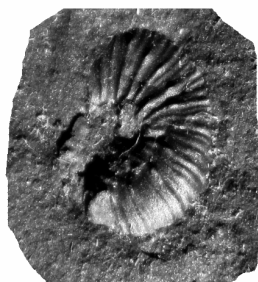
1

2

3

4

5

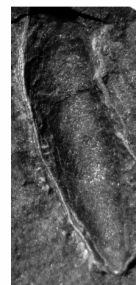
6

7

8

9